

PORTUGAL
VOOR BONVIVANTEN

ARTHUR VAN AMERONGEN & ARIE POS

PORTUGAL VOOR BONVIVANTEN

© 2023 Arthur van Amerongen
© 2023 Ezo Wolf Uitgevers | Sint Pancras

Omslagontwerp: Otto Wollring
Omslagbeeld: *O fado* van José Malhoa
Vormgeving binnenwerk: Studio L.E.O. Alkmaar

ISBN: 9789083296166

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

ezowolf.nl

Ezo Wolf | Sint Pancras

INHOUD

INLEIDING Eindelijk een leuke Portugalgids!	9
1. OP ZOEK NAAR DE PORTUGESE ZIEL	
Trouw nooit met een Portugees (tenzij je familieziek bent)	18
Onzekerheidsvermijding: de oorzaak van veel bureaucratische narigheid	22
De hoffelijke Portugees versus de botte, lompe Hollander	30
Façadecultuur: keeping up appearances	36
De Portugees neemt liever geen verantwoordelijkheid: A culpa não é minha	38
Punctualiteit in Portugal, waar het onthaasten is uitgevonden	39
Eer en fatsoen: betreed nooit een kerk in uw reetveter	41
Bureaucratie: go with the flow	42
Stakingen: wen er maar aan	48
Ambtenaren: hou ze te vriend want anders ben je de pineut	49
Big Brother & de Portugese klikcultuur	51
De Portugees is de perfecte migrant	56
Portugezen: de nieuwe slaven van Europa	60
Landgenoten in de Algarve: om je dood te schamen	63
Portugal is een land zonder oplossingen. Triest, triest, triest. Het 'allerlaatste' interview met José Rentes de Carvalho – Arie Pos	68

2. HET RIJKE ROOMSE LEVEN

Er verdrinken meer mensen in wijn dan in water	80
Matar o bicho oftewel: verzuip uw kater	83
Slowfood op zijn Portugees	86
Wat de Portugees niet kent, dat vreet hij niet	87
Op restaurant: het eeuwige Hollandse gezeik bij het afrekenen	90
Stille nacht in Portugal: een heidens bacchanaal	93
Uw laatste redding tegen morbide obesitas: het mediterrane dieet	97
Een culinair hoogstandje tegen de kater: steensoep	99

3. GEEN CENT TE VEEL HOOR: HANDIGE TIPS VAN DE CONSUMENTENMAN

Portugees supermarktleed en de eierenkwestie van Gerard Reve	102
Goedkope supermarktwijn, dat vindt de Nederlander fijn	112

4. HUISJE, BOOMPJE, AUTO

Grond kopen, huis opknappen en wat er zoal mis kan gaan	116
De architect, de aannemer en de advocaat	118
Heerlijk overwinteren met houtkachels	120
Brandhout: 's winters uw beste vriend, 's zomers uw ergste vijand	122
Ik vertrek en koop een huis: inpakken en wegwezen met Dieuwertje Kuijpers	124

De heilige koe van Portugal	134
Psstt: rijbewijs kopen?	136
De slechtste chauffeurs van Europa	137
Verkeersslachtingen vaste prik	138
'In Portugal, there's always another document': een Nederlandse auto invoeren met Bart Nijman	140
Het leed dat openbaar vervoer heet	152
Een Portugees op een fiets, hoe vindt u zoiets?	164

5. NIET BIJ PÃO ALLEEN: CULTUUR OMDAT HET MOET

Fátima	167
Fado	173
Futebolmania	186
Portugese humor: een kruising van Benny Hill, Snip en Snap en Mr. Bean	190
Alentejanenmoppen	197
Quim Barreiros, de Bolle Jan van Portugal	198

6. DE DUISTERE KANT VAN PORTUGAL

Blowen verboden	203
Maar gokken mag want daar spek je de staatskas mee	206
Hoed u voor flessentrekkers	207
Het oudste beroep van Portugal	212
Neukt u nog? Nee, ik golf	217
De non-binaire vrouwensnor en de seksuele apartheid	219
Woke? Dat kennen we niet in Portugal	224

7. MEDISCHE PERIKELEN	
Beter niet ziek in Portugal	227
Duurder dan de mensenarts: de dierenarts	233
Mens sana in corpore sano: kuren met Arie en Tuur	235
Dit is het einde: de Grote Tsunami slokt de Algarve op	237
Heden ik, morgen gij	239
EPILOOG	243

INLEIDING

Eindelijk een leuke Portugalgids!

Tuur: Olá, Arie. Eindelijk een echt leuke gids voor Portugal. We waren toch wel een beetje klaar met dat vrijblijvend Libelle-zomerweekgeleuter over die altoos vriendelijke mensen, de 3200 zonuren per jaar, de eindeloze, maagdelijke stranden en, last but not least, de spotgoedkope drank en restaurants.

Ik heb zeker bijna een meter reisgidsen over Portugal staan – in meerdere talen – en die verkopen allemaal dezelfde clichématige flauwekul. Ken je die reisgidsen van Dominicus nog? Daarin staat dat de Portugees hartelijk, spontaan, gul, gastvrij en vrolijk is, maar dat zegt de gids ook over de Albanees, de Eskimo, de Fin, de Hongaar, de Mongool en – last but not least – de Israëli! Het is ook niet waar dat onze Lusitaanse vrienden totaal eufor raken als een buitenlandse toerist drie woorden Portugees tegen hen spreekt. Het zal hem allemaal *salsicha* (worst) zijn.

Een jaar of wat geleden bezocht ik de vriendschappelijke voetbalpot Portugal-Nederland, in het charmante stadionnetje van Faro dat sinds het EK van 2004 vrijwel niet meer wordt gebruikt. Op de parkeerplaatsen rond het stadion kan je naar de vlooiemarkt op een paar zondagen per maand, maar dat is het wel.

Tussen de lethargische Portugese toeschouwers leken de geëxalteerde Nederlandse supporters – overwegend stokoude camperaars met Chinese crocs en driekwartbroeken – wel Brazilianen. Tijdens de match zag ik ineens een frappante overeenkomst tussen Portugal en Paraguay, waar ik vier jaar woonde. Beide landjes werden decennialang onder de knoet gehouden door de operettedictators Salazar en Stroessner. Hun geheime diensten waren niet zo drastisch als de Stasi maar dermate efficiënt, dat zwijgen nog steeds goud is in Paraguay en Portugal: Feind hört mit.

Bij het verlaten van het Estádio Algarve (het werd een slappe 1-1) smeten de Portugese fans met een vies gezicht de honderden groenrode vlaggetjes van plastic in de prullenbakken. Het was diezelfde manier van afreageren die ik zie bij Portugese automobilisten, de meest roekeloze van Europa. Dat ontbreken van een vurig nationalisme bij de Portugees bevalt mij uitstekend. Correct me if I am wrong, Arie.

De ruim twee miljoen Portugezen die buiten Portugal wonen, lijken vooral met elkaar verbonden door hun schitterende taal en hun obsessie met copieuze, sacrale lunches.

Jij woont al bijna 35 jaar in Portugal, ik 11, en wij kennen een heel ander Portugal. De titel, *Portugal voor bonvivanten*, is natuurlijk een beetje verneukeratief want wij gaan het ook hebben over het

duistere Portugal, over de talloze valkuilen waarmee je te maken krijgt als immigrant, en over de ondoorgrondelijke ziel van de Portugees, die net zo stug en gesloten is als pak 'm beet de Hongaar en de Fin.

Ik snap nog steeds helemaal niets van de Portugezen, ondanks het feit dat ik talloze keren ging dineren bij een herenclub in Faro. De stokoude Zé, een begrip in de wijde omgeving, ontving in zijn vervallen paleisje in het hart van de stad zijn vriendenclub, de *malta*: notabelen, een voetbaltrainer, een advocaat, een oude journalist, een herenboer, een slager, een visser, et moi. Ik was al snel uitgenodigd door mijn toenmalige huisbaas Álvaro, want in Portugal geldt de mantra: *amigo do meu amigo, meu amigo é*. Iedereen nam drank mee en geld voor de *cataplana*, de typisch Algarviaanse kookpot waarin alle mogelijke vissoorten gaan. Zé (*descanse em paz*) bereidde het godenmaal in zijn eentje. De gesprekken, rijkelijk geplengd met wijn, brandy, *aguardente* en *medronho*, gingen altijd over Sporting Lissabon en Benfica. Buiten Porto zelf en het noorden van het land is niemand fan van Porto. Dat maakt een discussie over voetbal wel zo overzichtelijk, al blijft dat fanatieke geouwehoer natuurlijk vreselijk, in welk land ter wereld dan ook. En verder lieten de notabelen elkaar vieze filmpjes zien, op hun mobieltjes. Portugese humor ligt op het niveau van de Mounties, Snip en Snap, Mister Bean en Benny Hill: de bananenschil, de man in de jurk, grappen over schoonmoeders en ik denk dat ik met een scheetkussen hier ook hele zalen plat krijg. Ik heb de ziel van de Portugalidade helaas niet kunnen ontdekken tijdens deze feestmaalen, hoogstens de ziel van Bacchus.

Over de ziel gesproken: de colleges Portugees van schrijver/vertaler August Willemsen aan de Universiteit van Amsterdam waren legendarisch. Om 9 uur 's ochtends kwam de goede man aanzeulen met flessen cachaça, limoenen, ijs en rietsuiker en werd de Braziliaanse ziel verklaard aan de hand van een spoedcursus caipirinhas stampen. Leuker kan men alcoholisme niet maken.

Wat snap jij nou van de Portugezen, Arie? Je bent immers met een Portugese getrouwd, hebt een prachtige Portugese dochter en, als kers op de taart: je hebt een Portugese schoonfamilie!

Arie: Tja, *doutor* Van Amerongen, ik kwam sinds 1980 vrijwel jaarlijks in Portugal als vakantieganger en woon er sinds een maand voor de val van de Berlijnse Muur – eerst een paar jaar in Porto en daarna op een kleine *quinta* in een dorpje op zo'n 25 kilometer landinwaarts – maar ik snap ze ook nog steeds niet helemaal.

Maar snap jij de Nederlander wel dan? Daar heb ik hoe langer ik hier woon eigenlijk ook steeds meer moeite mee gekregen. Vroeger dacht ik daar niet erg over na, maar na een paar jaar hier begon dat wel te knagen. Ik begreep mezelf ook steeds minder. Misschien is dat wat men cultuurschok noemt, maar daar ben ik geloof ik aardig overheen gegroeid. Kijkend en vergelijkend ga je in beide landen en culturen steeds minder vanzelfsprekend en steeds meer vreemd vinden. Dat vond en vind ik nog steeds een mooie en verrijkende ervaring.

Ik leef met een kruierend en zwalkend wereldbeeld, maar ontwor-teld voel ik me niet. Misschien is er een bosje Portugese wortel-tjes bijgegroeid of heb ik niet zoveel wortels nodig. Als ik eens met

de Antwerpse dichter Gust Gils mag spreken – wat tegenwoordig weinig mensen meer doen – voel ik me hier een binnenwaartse buitenstaander en in het gave Nederland een buitenwaartse binnenstaander, of andersom, al naargelang de omstandigheden.

Dat is niets dramatisch in de geest van 'de innerlijke verscheurde-heid van het leven tussen twee culturen' of het zielige 'gevoel nergens bij te horen'. Ik ben van mezelf al verscheurd genoeg en het is meer iets van: ik doe mee maar ik hoor er nooit helemaal bij. Dat stukje afstand levert leuke perspectieven en mooie vergezichten op.

Omdat ik altijd tussen de Portugezen heb gewoond en dan alleen Portugees spreek, zat ik vanaf het begin in een *total immersion*-situatie. Die totale onderdompeling is ideaal om een taal en cultuur van binnenuit te leren kennen. Natuurlijk word ik nooit een echte Portugees, maar veel verder binnenwaarts kun je niet komen, en het blijft een levenslangeren-project.

Tuur: Dat heb je mooi gezegd, kompaan. José Rentes de Carvalho, die in dit boek ruim aan het woord komt over de Portugese en de Nederlandse volksaard, schreef in het voorwoord van mijn *Saudades*: 'het is bijna een natuurwet: iemand die om de veelheid van redenen die het mensenlot besturen, gaat wonen in een ander land dan waar hij werd geboren, ontsnapt zelden aan de neiging te kritiseren wat hem in dat land als anders of bizar voorkomt, en als die iemand toevallig schrijversgaven bezit zal hij vroeg of laat zijn getuigenis schrijven. Arthur van Amerongen bezit die gaven, woont al meerdere levens in Portugal en wanneer hij af en toe toegeeft aan de neiging Portugal, de Portugezen of hun eigenaardigheden

te kritiseren, doet hij dat vrijwel steeds met het scheutje ironie dat alleen zij zich kunnen veroorloven die in staat zijn hun vooroordelen te overwinnen en voldoende verstand hebben om arrogantie geen kans te geven.’

Nou, Arie, die kan ik in mijn zak steken!

Maar José schrijft ook: ‘Al jaren zijn de columns die hij schrijft een spiegel van sympathie voor het Portugal waar hij onderdak vond, ook al bieden ze in zekere zin een naar mijn indruk eendimensionaal beeld, want het Portugal van Arthur van Amerongen is vooral veel Algarve en overbelicht op die manier wat volgens mij de minst “Portugese” provincie van Portugal is, een streek die ons, bewoners van de ruige noordelijke bergen, soms het idee geeft dat ze een enclave vormt die is genaast door een invasie van menigten die vluchten voor de mist en kou van landen waar een futloos zonnetje schijnt.’

Arie: Het aardige, kunstbroeder, is dat onze ‘ervaringszwaartepunten’ zo ver van elkaar afliggen. Ik zit tussen de Keltische aboriginals in het groene en vochtige hardwerkende noorden en jij tussen de Arabieren en eeuwig vakantie vierende expats in het droge zonverzengde zuiden.

Historisch gezien woon ik in het gebied waar in de negende eeuw de wieg van Portugal stond – het land ontleende zijn naam aan Portus Cale, de Romeinse naam voor Porto –, terwijl jij huist in wat in dezelfde periode in het Arabisch Gharb al-Andalus (West-Andalusië), kortweg al-Gharb – vandaar Algarve – heette. Dat werd pas in 1249 deel van Portugal, aan het eind van de *Reconquista* die

de Noord-Afrikaanse moslims en hun kalifaten van het Iberisch schiereiland verdreef.

Sindsdien bleven de landsgrenzen vrijwel onveranderd en waren de verwoestende invloeden van oorlogsgeweld miniem. De bergen in het oosten vormden een barrière tegen Spanje; de zee in het westen en zuiden hield kapers van de kust. Als een van de oudste koninkrijken van Europa leefde Portugal in een natuurlijk isolement. Dat zorgde voor het behoud van de eigen cultuur en van een enorme verscheidenheid aan historische monumenten, maar ook voor een oerconservatieve achterdocht tegen alles wat anders en vreemd was. Salazar noemde dat ‘trots alleen staan’. Dat fiere isolement vermindert pas sinds 1986, toen Portugal na jarenlange moeilijke onderhandelingen lid werd van de EU, toen nog EEG.

De mentaliteit van een volk verandert veel trager, zeker wanneer dat volk tot de Anjerrevolutie van 1974 heeft geleefd in een vrijwel permanente staat van feodale onderhorigheid en onderdrukking, met de Inquisitie (1536-1821) en de dictatuur (1926-1974) als meest beknottende periodes. Beide waren niet bepaald ontvankelijk voor nieuwe of andere ideeën en traden nogal repressief op tegen burgerlijke vrijheden en afwijkend gedrag.

Misschien hebben die lange onderdrukking en onvrijheid mede geleid tot de nogal zwaarmoedige *mindset* van de Portugezen, met hun zo karakteristieke *tristeza* en *saudade* die de ziel vormen van de fado zoals je die ziet afgebeeld op het omslag van ons boek.

Het schilderij heet ‘O fado’, dateert van 1909-1910 en werd gemaakt door José Malhoa, een van de bekendste naturalistische schilders van rond de eeuwwisseling. Hij wilde de ziel van de fado

vangen in een zo authentiek mogelijke verbeelding en stapte daarom af van zijn aanvankelijke idee met professionele modellen te werken. Hij zocht twee figuren uit het echte leven in de armoedige wijken van Lissabon, waar de fado *a way of life* was en werd gezongen in morsige kroegen bevolkt door dronkaards, messentrekkers, pooiers, hoeren en zeelui. Hij zwierf door Alfama en de Bairro Alto om 'het milieu' goed te verkennen en vond uiteindelijk in de Mouraria zijn twee levensechte modellen: Adelaide da Facada (Adelaide van de steekwond), zo genoemd omdat ze op haar linkerwang een groot litteken van een lelijke jaap met een mes had, en Amâncio Augusto Esteves. Adelaide was overdag lotenverkoopster en 's avonds prostituee; Amâncio was, behalve haar pooier, fadozanger en gitarist.

Malhoa werkte een maand bij Adelaide thuis aan zijn doek om de huiselijke sfeer zo goed mogelijk te treffen. Aan achterdochtige buurtbewoners en politie moest hij regelmatig uitleggen wat hij als 'nette schilder' in de wijk te zoeken had en hij moest Adelaide of haar vent af en toe uit de gevangenis halen om te poseren. Hij wilde haar vrijwel naakt schilderen, maar daar zag hij vanwege de jaloezie en bedreigingen van Amâncio van af.

Het schilderij werd door de kritiek slecht onthaald omdat het de marginale kant van de fado toonde, juist toen het genre in de smaak begon te vallen bij bourgeoisie, intellectuelen en aristocraten. Op tentoonstellingen in het buitenland werd 'O Fado' daarentegen zeer goed ontvangen en het won gouden medailles in Parijs, Liverpool en San Francisco. In 1917 werd het schilderij aangekocht door de gemeente Lissabon en kreeg het een plaats in de ontvangstzaal van het stadhuis, totdat het permanent in het Museu da Cidade

kwam te hangen. Sinds 1998 heeft het een prominente plek in het Fadomuseum.

Ja, Dom Turo, treuren om je trieste levenslot, zwelgen in zoete herinneringen en verlangen naar een beter leven, als dat de ziel van de fado is, is het ook de ziel van Portugal, met zon, zee, natuur- en cultuurschoon en goed van eten en drinken een paradijs voor bonvivanten. Maar die moeten zich wel weten te gedragen. Een beetje verdieping over land en volk kan daarom geen kwaad. Aan de slag!

1.

OP ZOEK NAAR DE PORTUGESE ZIEL

Trouw nooit met een Portugees (tenzij je familieziek bent)

Arie: Familie en gezin zijn het belangrijkste bastion tegen de boze buitenwereld. Je vader en je moeder ben je je leven lang respect, liefde en dankbaarheid verschuldigd. Het hele gezin en de hele familie bijeen in elkaar adorerende harmonie is het mooiste wat er is, en wee degene die voor een wanklank zorgt tijdens vakantiebijeenkomsten, met kerst, pasen, of op enige andere roomse, nationale of lokale feestdag – en dat zijn er alles bij elkaar nogal wat.

Het is een voor ons gevoel nogal kleffe boel dat je als familie voortdurend op elkaars lip zit, maar voor de Portugees is het een staat van genade en sacramentele heiligheid. Trouw daarom geen Portugees, en vooral geen man, want de hele familie krijg je erbij en je komt er nooit meer af, terwijl de man een absolute nul in het huishouden is – hij kan helemaal niks want dat deed en doet zijn

moeder of het dienstmeisje allemaal voor hem. Daarom blijft hij ook zo lang mogelijk bij zijn ouders wonen.

Is hij eenmaal getrouwd, dan kan zijn vrouw nooit tippen aan zijn moeder en ontpopt hij zich tot een stinkend jaloers mannetje dat haar voortdurend controleert en zo min mogelijk uit het oog verliest. En uiteraard kan de echtgenote van haar zoon bij diens moeder niets goed doen. Ze kan niet koken, ze is niet proper, ze verwaarloost of bederft haar zoon et cetera. Veel getrouwde Portugeese vrouwen hebben het slecht getroffen met hun man en nog slechter met hun boze schoonmoeder.

In Portugal vormen de mannen het zwakke geslacht. Enerzijds heb je de redelijk geschoolde rijkeluiszootjes: papkindjes, moederskindjes, kasplantjes, verwende dweilen, zijden hemden, initiatiefloze thuisplakkers, eeuwige plannenmakers die nooit ergens toe komen, minkukels die wachten tot hun vader een baantje voor ze regelt. Anderzijds zijn er de kansarme laagopgeleiden: domme krachten, ongeleide projectielen en apathische geslagen honden die zich waar ook ter wereld laten afbeulen als werkpaarden en hun frustraties op alcohol zetten om dan de macho uit te hangen, hun vriendin of vrouw af te tuigen, of iemand wiens gezicht ze niet aanstaat dood te schoppen bij de deur van een discotheek. Natuurlijk zijn er ook rijke watjes die dronken de macho uithangen en kansarme moederskindjes en thuisplakkers.

Tussen de twee extremen bevinden zich gelukkig ook mannen die het beter doen, maar het profiel van de gemiddelde Portugeese man, gegenereerd door AI op grond van door algoritmen bewerkte gegevens en cijfers, ziet er volgens een recente advertentie van de

Portugese bank Santander Totta als volgt uit: ‘Manel is 1 meter 74, weegt 76 kilo, is 43 jaar en heeft nog 34,67 jaar voor de boeg. Hij werkt acht uur per dag en zit 37 minuten in de bus op weg naar zijn werk, dat hem slechts voor 21,6% bevalt. De waarschijnlijkheid dat Manel een eigen bedrijf begint is 2,3% en slechts in 7,7% van de gevallen zal hij van baan veranderen, hoewel hij voortdurend denkt: ik doe het vandaag!’

Uiteraard zegt de advertentie dat Santander Totta geen bank voor Manel is. De bank zoekt Portugezen met durf en ondernemersgeest. En die zijn zeldzaam. Dat is juist een van de centrale problemen sinds het tijdperk van de Ontdekkingsreizen tot heden ten dage. Veel inheemse en buitenlandse Portugalwatchers braken zich door de eeuwen heen het hoofd over die paradox. Hoe kan het dat een natie die de wereldzeeën op ging en een imperium stichtte daarna naar het zich laat aanzien voor altijd in zo’n initiatiefloze apathie verzinkt?

Er zijn er die de oorzaak zoeken in de enorme welvaart die het handelsimperium bracht. Vorsten, adel en geestelijkheid werden binnen een generatie schatrijk en het feodale systeem van heren en horigen veranderde van karakter. De heren hoefden geen oorlogen meer te voeren. Ze konden leven in ongekende weelde en luiëren op hun landgoederen – geld en goud kwamen in stromen binnen en ze hoefden niet meer te werken. Ze werden bediend door horden slaven die hun maatschappelijk aanzien verhoogden en de horigen werkten op de landerijen. Iedereen die zich dat kon veroorloven begon handarbeid iets ver beneden zijn waardigheid te vinden. Hun nageslacht idem dito. Dat voerde niets uit en kreeg sinecures,

erebaantjes en eretitels toegeschoven die het aanzien van de familie verder opkrikten.

Anderen wijzen op de voor de ontplooiing van handel, ondernemerschap, wetenschap en cultuur verstikkende drie eeuwen Inquisitie die een groot deel van de op die punten dynamische Joodse gemeenschap uit Portugal verdreef en ook andere initiatieven in de weg stond.

Pas de markies van Pombal, tussen 1750 en 1777 eerste minister van Portugal, durfde de jezuïeten te trotseren en economische hervormingen door te voeren. Maar nadat de Inquisitie in 1821 werd afgeschaft was er niet meteen sprake van een enorme bloei op de bovengenoemde gebieden. Na Pombal was het koninkrijk weer teruggezaakt in lethargie en richtte de discussie zich, zoals elders in Europa, vooral op de afschaffing van het absolutisme en de invoering van een grondwettelijk koningschap. Nadat in 1910 de republiek was uitgeroepen, werd de politieke chaos zo groot dat in 1926 een militaire dictatuur werd gevestigd en Salazar aan de macht kwam. Dat bleek evenmin een startschot voor een dynamische toekomst. Die kwam ook niet na de Anjerrevolutie. De toetreding tot de EU zorgde weliswaar voor een enorme uitbreiding van het wegennet, waarover andere EU-landen hun groeiende overproductie het land konden inrijden en toeristen goedkoop naar zon en zee konden, maar een Wirtschaftswunder bleef uit.

Onzekerheidsvermijding: de oorzaak van veel bureaucratische narigheid

Tuur: De Portugees is ondoorgrondelijk. Mensen met emigratieplannen naar mijn *patrie de cœur* raad ik dan ook ernstig aan alle Portugal-afleveringen van 'Ik Vertrek' te bekijken. Klassiek natuurlijk is de strontewijze kaaskop die geen woord Portugees spreekt en denkt alles op eigen kracht te kunnen, zonder bemiddelaars, om zoveel mogelijk geld uit te sparen. Dat loopt altijd heerlijk af. Notarissen, makelaars, aannemers, bouwvakkers, het personeel van het gemeentehuis, het kadaster, het postkantoor, de bank en de fiscus zijn in principe niet automatisch jouw vijand, maar als je ook maar even tegenstribbelt en denkt – of nog erger – roept dat 'we dat in Nederland heel anders doen, zo gaan we toch niet met elkaar om, mevrouw tje!', heb je je eigen doodvonnis getekend. Zo ken ik een Nederlandse excentrieke dame, type Tante Pollewop, die in het gemeentehuis al haar documenten naar de ambtenaar van dienst smeed, begeleid door hevig gekrijs. Het ging haar niet snel genoeg. Nu woont ze weer in Amsterdam. Ik heb al tien jaar een postvakje in een kneuterig postkantoor en de chef is een beste kerel. We tutoyeren elkaar zelfs. Soms krijg ik een pakje, meestal een boek van Kluun om te recenseren, en dan moet ik mijn paspoort aan Paulo laten zien. Anders krijg ik het niet mee! Na tien jaar! Wet is wet...

En toen kwam Arie met een hele goede uitleg over dit zo typisch Portugese probleem, dat alles volgens vaste protocollen en rituelen moet en dat mensen in functie geen beslissing of verantwoordelijkheid durven nemen en alles doorschuiven, zodat er vaak een zeer

tijdroevende patstelling ontstaat. De oorzaak van al die narigheid is onzekerheidsvermijding!

Arie: Sinds ik er in 1989 kwam wonen, zie ik Portugal en de Portugezen ruim 33 jaar van dichtbij bezig en probeer ik ze te begrijpen. Ik kwam al snel tot de conclusie dat ze een hersenkronkel te veel of te weinig hebben, waardoor ze de wereld anders waarneemen. Veel dingen bekijken ze diametraal anders dan ik en andere buitenlanders die hier al lang wonen. Er zit systeem in en het lijkt een kwestie van mentaliteit en cultureel DNA. Een vergelijking met andere gelatiniseerde en gekatholiseerde mediterrane landen biedt geen verklaring. In Spanje en Italië is de Portugese kronkel voor zover ik kan zien niet aanwezig, ook al waren die landen eveneens eeuwenlange religieuze monoculturen – inclusief inquisitie –, sterk feodaal en in de twintigste eeuw lange tijd politieke dictaturen.

Portugal en de Portugezen zijn anders. Opmerkelijk algemeen is een extreem conservatisme dat lijkt gebaseerd op angst te verliezen wat je hebt. Angst voor de boze buitenwereld, angst voor het andere, nieuwe en vreemde, angst voor verandering. Veilig ben je in je eigen groep, in de eerste plaats in je familie en gezin en daarna bij je vriendenkring, je voetbalclub, je politieke partij, de vrijmetselarij of enig ander collectief tot wederzijdse ondersteuning en verdediging van je belangen tegen de boze buitenwereld. Daar wachten je oplichters, kwade invloeden en mensen die je wat je hebt afhandig willen maken.

De Nederlandse sociaal psycholoog Geert Hofstede vond er een mooie term voor uit: onzekerheidsvermijding (zie *Culture's Consequences*, 1980, en *Allemaal andersdenkenden: omgaan met*

cultuurverschillen, 1991). Hij verzamelde tussen 1973 en 1979 via enquêteformulieren data van IBM-werknemers uit veertig landen die hij omwerkte tot een model waarmee bedrijfs-, organisatie- en nationale culturen met elkaar kunnen worden vergeleken met een 100-puntensysteem. Uit zijn materiaal destilleerde hij daarvoor vier parameters: machtsafstand, individueel versus collectief, masculien versus feminien en onzekerheidsvermijding. Later voegde hij de parameters lange- of kortetermijndenken en toegeeflijkheid versus terughoudendheid toe. Portugal is collectivistisch, masculien, kortetermijndenkend en terughoudend. Over de grote machtsafstand hebben we het later nog. Als het om onzekerheidsvermijding gaat staan Griekenland (100), Portugal (99) en Guatemala (98) op eenzame hoogte. Nederland (53) is een lage middenmoter. Behalve dat de mensen binnen deze culturen zich bedreigd voelen door verandering en onzekere of onbekende situaties, hebben ze ook een grote behoefte aan zekerheid via wetten, regels, rituelen, procedures en protocollen. Alles moet ondubbelzinnig duidelijk en tot en met vastgelegd zijn. Deze behoefte aan veilige helderheid gaat gepaard met strenge sociale leefregels en een moordende bureaucratie, die beide het conservatisme in stand houden. En van die helderheid komt met zoveel uitputtende wetten, regeltjes en procedures natuurlijk niets terecht.

Weten wat je hebt en niet weten wat je krijgt, dat lijkt de standaardmodus van de Portugees. Een baan bij de overheid biedt zekerheid, zoals vroeger ook het leger en de kerk bestaanszekerheid boden. Liever een luizig slecht betaalde baan als ambtenaar, soldaat of priester dan de onzekere vrije arbeidsmarkt op. Als ambtenaar

kun je niet worden ontslagen en als je braaf je tijd uitzit, ontvang je een hoger pensioen dan bij een gewone baan.

Hoewel Portugezen heel weinig fiducia in de politiek en politici hebben, zorgden de kiezers er eind januari 2022 toch voor dat de Partido Socialista (PS – Socialistische Partij) verrassend een absolute meerderheid kreeg. Ze gingen voor zekerheid na een in de Portugese democratie levensgevaarlijk geacht links experiment van zes jaar, waarvan de laatste twee jaar demissionair: een regering van socialisten, communisten (PCP), Links Blok (Bloco de Esquerda) en De Groenen (Os Verdes). Rechts Portugal schreeuwde moord en brand en zag gruwelijke rampen gebeuren. Die bleven uit, maar de PS wist die angst wel uit te buiten om PCP en Bloco de Esquerda de schuld van de regeringscrisis te geven toen ze de nieuwe staatsbegroting niet accepteerden. PS-operettepremier António Costa trad af: zo kon hij niet regeren. Resultaat: onzekerheid. De oplossing: massaal voor de door de socialisten vertegenwoordigde oude ‘zekerheid’ kiezen.

Het stomste wat de kiezers konden doen. Met een absolute meerderheid regeren is sinds de Anjerrevolutie van 1974 het ideaal van de PS en de sociaaldemocratische PSD – de twee grootste partijen, die sindsdien steevast stuivertje wisselden als regeringspartij. Met de partijdictatuur van een absolute meerderheid kan hun groep de overheidsbaantjes verdelen – ‘jobs for the boys’, heet dat hier – en eenzijdig het landsbeleid bepalen.

De stabiliteit die de PS beloofde en waarop de kiezers hoopten, heeft nog nooit zo veel schandalen in korte tijd opgeleverd. De ene na de andere minister en staatssecretaris uit de eigen PS-stal